

На правах рукописи

НИГЯР АЙДЫН ГЫЗЫ МАДАТОВА

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИИ И СТИЛИСТИЧЕСКИЙ
АСПЕКТ ОРАТОРСКОЙ РЕЧИ
(на материале английского, азербайджанского и русского
языков)**

5704.01 – Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

БАКУ – 2016

Диссертация выполнена на кафедре стилистики английского языка
Азербайджанского Университета Языков.

Научный руководитель: **Фикрет Фатиш оглы Джахангиров**
доктор филологических наук,
профессор

Официальные оппоненты: **Кямиля Абдулла гызы Велиева**
доктор филологических наук

Гюльчохра Бабаали гызы Алыева
доктор философии по филологии,
доцент

Ведущая организация: **Бакинский Государственный
Университет. Кафедры общего
языкознания и английского языка.**

Защита состоится “20___” __09_____ 2016 года в “ ___ ”
часов на заседании Диссертационного совета D.01.141 по защите
диссертаций на соискание ученой степени доктора филологических
наук и доктора философии по филологии при Институте
Языкознания им. Насими Национальной Академии Наук
Азербайджана.

Адрес: Баку, AZ 1143, пр. Г. Джавида 115, V этаж, Институт
Языкознания им. Насими НАНА.

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной Научной
Библиотеке Национальной Академии Наук Азербайджана.

Автореферат разослан “ ___ ” _____ 2016 года

Ученый секретарь
Диссертационного совета
доктор филологических наук:

Н.Ф.Сеидалиев

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. Последние десятилетия изучение личности человека, его лингвистических особенностей и языковой компетентности, мировоззренческих позиций и ментальных принципов становится узловым моментом именно во время изысканий в таких сферах науки как лингвистика, культурология и лингвокультурология.

Все эти явления способствуют актуальности тем, имеющих непосредственную связь с изучением межкультурных коммуникаций, взаимоотношением и взаимосвязью языков и культур, исследованием языковой личности. Тем более важным для языковой личности является наличие риторических навыков и умений, если деятельность человека связана с регулярным произнесением речей, встречами на высоком уровне, пропагандой языка и культуры своего народа. Изучением проблемы языковой личности оратора занимается немало количество направлений от самой лингвистики до теории коммуникации. Но некоторые аспекты этого вопроса остаются не до конца изученными и решенными.

Актуальность данной диссертации обусловлена тем, что недостаточно много работ с основательным изучением исследования языка и личности оратора. В диссертации исследование языка оратора проводится, основываясь на анализе его личности с применением особенностей коммуникативно-прагматического подхода.

Актуальность диссертации характерна также и тем, что проводится лингвистический анализ языка ораторов, описываются специфические стилистические черты и языковые свойства ораторов непосредственно в процессе их речевой деятельности. Актуальность данной диссертации предопределяется недостатком в настоящее время в нашей науке углубленного и основательного исследования стилистического аспекта ораторской речи на материале трех неродственных друг другу английскому, азербайджанского и русского языков.

До сих пор многие исследования были рассмотрены с точки зрения анализа текста. В данной диссертации исследуемым объектом является сама речь. Именно с этой точки зрения тема диссертации считается актуальной. Актуальность диссертации предопределяется также и тем, что в ней выдвигается гипотеза: речевое поведение ора-

тора может предназначаться для создания единой и характерной модели языковой личности оратора.

Объектом исследования являются информационный и стилистический аспекты ораторской речи с выполнением его лингвистического анализа.

Предметом диссертации являются тексты речей английских, азербайджанских и русских ораторов с выявлением основных стилистических средств выразительности, которые влияют на формирование речевого стиля оратора.

Цель исследования – изучение и анализ информационной структуры и композиции ораторской речи в стилистическом аспекте. В диссертации раскрываются особенности мастерства того или иного оратора, передаются характерные стилевые особенности его речи.

Задачи исследования:

- исследовать язык и личность оратора, в которых отражаются его личные качества, а также качества, которые формируются в лингвокультурной сфере;

- представить содержательность и информативность как основные особенности ораторской речи с точки зрения стилистических приемов, выразительных средств и образности речи;

- обращать внимание на склонность оратора употреблять лексические средства языка, на их функции, соотношение в текстах речей лексических средств, относящихся к определенным жанровым родам и видам;

- провести анализ речей ораторов в рамках лингвистической теории;

- показать функции тропов и стилистических фигур, раскрыв наиболее эффективные из них, обосновать причины их использования;

- раскрыть характерное для личности оратора общее и индивидуальное, присущее конкретной личности;

- продемонстрировать действенные приемы оратории с точки зрения применения их на практике в современной риторике.

Научная новизна диссертации заключается в том, что в диссертации впервые проведен лингвистический анализ речей ораторов на материале трех, не являющихся родственными друг другу языков, а именно английского, азербайджанского, и русского языков. В диссертации впервые выявлены случаи употребления в оратории выразительных средств языка и рассмотрен один из наиме-

нее изученных в лингвистике вопросов, касающихся личности оратора в лингвокультурологическом аспекте, а именно антропоцентрическая парадигма, играющая немаловажную роль в отражении логики изложения и логики рассуждения оратора. Впервые исследование средств выразительности на материале трех языков проведено с учетом их употребления в речах политических деятелей. Диссертация является одной из немногих попыток лингвостилистического анализа и исследования речи оратора, так как в последнее время существует тенденция проведения исследований в области лингвистики текста.

Теоретическая значимость диссертации определяется тем, что опыт анализа речей, представленный в диссертации, имеет значительное влияние на дальнейшее развитие лингвостилистической теории ораторского искусства. Стилистический анализ речи позволяет выявить ряд конкретных эффективных приемов и методов, которыми ритор влияет на аудиторию (особенности использования лексических средств языка, средств повышения информативности речи, средств синтаксической связи), а также черты языковой личности, необходимые для оказания морального и этического воздействия на аудиторию. Все это может стать основой для создания единой и целостной модели языковой личности оратора.

Практическая значимость диссертации заключается в том, что ее материалы могут оказаться полезными для тех, кто хочет овладеть секретами ораторского мастерства, в преподавании риторики, лингвокультурологии, стилистики и культуры речи в университетах, при проведении специальных курсов и семинаров. Приобретенными результатами можно воспользоваться при подготовке практических советов, связанных с формированием имиджа ораторов, и прежде всего, политических лидеров. Материалы диссертации могут быть использованы при составлении общих и специальных вузовских курсов.

На защиту выносятся следующие положения:

1. Во время формирования ораторского искусства сыграли важную роль основы риторики, тем самым способствуя формированию стиля красноречия, выявляемого при изучении материала на трех языках.

2. Изучение языка и личности оратора предполагает, что языковая личность показывает свои качества на всех уровнях: оратор – это личность со своим богатым словарным запасом, умело использу-

ющая все лексические ресурсы языка в целях достижения высокой эффективности речи.

3. Лингвостилистический анализ речей ораторов показывает, что специфичность и индивидуальность языковой личности оратора предполагает, прежде всего, моральные принципы, овладение лексическим богатством языка, логикой изложения и логикой рассуждения, а также умелым использованием выразительных средств речи.

Материалы исследования. Материалом для исследования послужили отрывки из речей выдающихся ораторов, как современности, так и из истории ораторского мастерства.

Методы исследования. В диссертации применялись методы речевого анализа и сравнительный метод, а также традиционный метод наблюдения и метод лингвистического описания речи.

Апробация исследования. Основные теоретические положения диссертации представлены в 9 различных публикациях, выпущенных в пределах республики и за рубежом, а также обсуждались на международных и республиканских научных конференциях, в докладах на заседаниях кафедры стилистики английского языка Азербайджанского университета языков.

Структура диссертации. Работа состоит из введения, 3 глав, заключения, списка литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** обосновываются актуальность темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы; даются сведения об объекте, предмете, целях, задачах, источниках, методах исследования, об апробации и структуре диссертации.

В I главе диссертации, именуемой “**Теоретические принципы исследования ораторской речи**” отмечается, что одной из главных особенностей ораторского мастерства является умение убеждать словом. Выступающий оратор должен учитывать интересы аудитории. Выступления ораторов демонстрируют умение целенаправленно использовать все лексические ресурсы языка в процессе общения.

Первая часть I главы посвящена специфике ораторского искусства: истории и современности. Риторика всегда обучала и продолжает обучать тому, как правильно, доступно и убедительно выражать мысли, употреблять необходимые слова. Теория риторики воз-

никла в древности и развивается по сей день, тесно переплетаясь с риторической практикой.

Основы риторики зародились в Древней Греции и именно здесь возникли первые школы риторики. Основоположителем риторики как науки считается великий древнегреческий философ Аристотель. Идею о том, что ораторскому искусству можно научиться, доказал примером своей жизни Демосфен.

Красноречие Древнего Рима развивалось под влиянием греческого наследия и достигло особенного расцвета во время могущества Римской республики. Свой заметный вклад в развитие ораторского мастерства внесли такие ораторы и теоретики риторики Древнего Рима как Марк Тулий Цицерон, Квинтиллиан и другие.¹

В Средневековье в странах Западной Европы происходило переосмысление античного ораторского искусства. Эпоха Ренессанса возродила риторическую науку и ораторское искусство в Германии, Англии, Италии, Испании и других европейских странах.

Вторая часть I главы посвящена родам и видам ораторской речи. Ораторская речь должна быть образной, содержательной и выразительной, она еще должна быть многообразной, то есть неоднородной. Ораторское искусство уже с античных времен не являлось однородным. Роды и виды речи зарождались со временем. Они различаются в зависимости от сферы коммуникации, выполняющей одну из главных функций речи.

Имеются следующие области коммуникации: научная, деловая, пропагандистская, общественная и др. Поэтому выделяют следующие роды речи: академический, социально-политический, социально-бытовой, судебный, духовный.

Третья часть I главы посвящена ораторскому искусству как элементу целостной языковой и культурной системы. Ораторское искусство является искусством человеческого общения, и оно постоянно отличалось и отличается грамотностью языка и речи оратора. Формирование ораторского искусства, в частности, искусства грамотно и изысканно изъясняться, напрямую связано с культурой самого человека, таким образом, с культурой народа, к которому принадлежит данная личность. Язык не может существовать и развиваться вне культуры. А культура, в свою очередь, не может не оказаться под непосредственным влиянием языка.

¹ Стернин И. А. Практическая риторика. 5-е изд., М.: «Академия», 2008, с. 4-5

А. Раджабов отмечает по этому поводу: “Язык отражает и сохраняет для последующих поколений абстрактные понятия, реалии, образующиеся от существования общественно-культурной жизни, условий труда народа, к которому он принадлежит и совершенствующиеся историческим опытом этого народа. С этой точки зрения можно говорить о культурно-национальной функции языка. Следует отметить и то, что в результате повышения культурного уровня народа, расширения культурных, политических, экономических связей между народами, идет процесс перехода от культурно-национальной функции языка к ее аккумулятивной функции”.¹

Тесная взаимосвязь языка и культуры выражается воздействием культуры на развитие человеческого общества и влиянием языка на сближение наций, общение людей и диалог культур.

Четвертая часть I главы посвящается лингвокультурологическому анализу личности оратора. Говоря о культурологическом аспекте ораторской речи, следует подчеркнуть, что изучение культуры в рамках лингвистики представляет собой форму выражения и существования культуры народа ее взаимодействия с языком и ее ролью в развитии и формировании личности оратора. Чем ярче, богаче речь оратора, тем более высок его интеллектуальный уровень и личная культура. Здесь культурология переплетается с лингвистическими особенностями ораторской речи. Здесь прослеживается трансформация от культурологии до лингвистики. А. Абдуллаев в этой связи особо отмечает роль языка во вступлении личности в систему социальных отношений: “Роль, которую играет язык в развитии личности, не ограничивается процессом социализации или усвоением индивида языковых ресурсов и культурных ценностей. Культура речи, мышление, духовное богатство создают соответствующие условия и возможности для его социального существования”.²

II глава диссертации называется “**Информационная структура ораторской речи**”. Передача информации является одной из основных целей коммуникации, и во всех областях общения доминируют речи информационного плана.

Первая часть II главы посвящена категории информации и ее роли в построении ораторской речи. Ф. Вейсалли по этому поводу пишет: “Самая первая функция языка – это передача информации.

¹ Rəcəbov Ə. Dil, süür, cəmiyyət, tarix. Bakı: Azərneşr, 1993, s. 48

² Abdullayev Ə. Z. Dil, siyasət, sosial tərəqqi. Bakı: Azərneşr, 1985, s. 147

Эту функцию современное языкознание называет транзакционной функцией, что в переводе с латинского означает “приводить в движение”. Отражение же социальных связей и личных отношений называют интеракциональной функцией, иными словами, это реализация общения между группами и индивидами”.¹ Информационный аспект является одним из основных элементов ораторской речи. Речь оратора должна выделяться своей содержательностью. Первым этапом риторической разработки речи является нахождение нужного материала.

Вторая часть II главы посвящается средствам повышения информативности речи. Сообщение для одного адресанта может быть новым, т. е. информационным, для другого адресанта в этом же сообщении может и не быть информации, так как он уже осведомлен о содержании сообщения.

Как отмечает И.Р. Гальперин: “представляется целесообразным различать информацию а) содержательно-фактуальную; б) содержательно-концептуальную; в) содержательно-подтекстовую.

Содержательно-фактуальная информация эксплицитна по своей природе, т.е. всегда выражена вербально. Единицы языка в содержательно-фактуальной информации употребляются в их прямых, предметно-логических, словарных значениях.

Содержательно-концептуальная информация сообщает индивидульно-авторское понимание отношений между явлениями, положение их причинно-следственных связей. Содержательно-концептуальная информация свойственна почти всем функциональным стилям, включая и публицистический”.²

В. А. Звегинцев полагает, что “содержательно-подтекстовая информация обусловлена, тем, что к заключенной в “поверхностной структуре” объекта приплюсовывается и иная скрытая информация. Он считает, что существует некая двойственность речевого акта, который состоит из слышимого и видимого текста и неслышимого и невидимого подтекста”³. Например: “Əziz dostlar! Mən sizin hamınıza cansağlığı və səadət arzulayıram. Sizin hər birinizə işlədiyiniz

¹ Veysəlli. F.Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı: «Təhsil» NPM, 2010, s. 12

² Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 5-е стереотипное. М.: Комкнига, 2007, с. 27-28

³ Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи, М., 1976, с.32

sahədə, gördüyünüz işdə, yaşadığınız yerlərdə uğurlar arzulayıram. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir ailəyə, hər bir azərbaycanlıya xoşbəxt həyat və xoşbəxt gələcək arzulayıram. *Qoy, çaylarımız qurumasın! Qoy, ağaclarımız kəsilməsin! Qoy, çırağımız sönməsin!*"¹ (Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında Heydər Əliyevin nitqi, 9 noyabr 2001-ci il). В этих словах Гейдара Алиева есть своего рода подтекст, содержательно-подтекстовая информация. Данными выражениями Гейдар Алиев хотел пожелать всем азербайджанцам мира три «богатства», являющиеся самыми важными и необходимыми для существования человечества: воду, воздух и свет.

Третья часть II главы диссертации посвящается композиции ораторской речи. При исследовании композиции речи особенно важным является выделить основные части ораторской речи, так как композиция – это своего рода каркас, структура, на которой держится вся речь оратора. Основными частями композиции речи являются: выступление, главная часть и заключение. Интерес слушателей к речи оратора должен возрасти и каждой последующей фразе следует быть сильнее предыдущей. Учение о композиции речи называется диспозиция. Здесь возможны следующие подходы к речи. Речь должна быть, в первую очередь, правильно структурированной. Существует специальная теория, которая посвящена умению правильно структурировать речь. Эта теория называется теория выдвигания. Принцип выдвигания основывается на представлении об информационной структуре речи. Он предназначен для того, чтобы при выборе композиции речи оратор старался определенным образом маркировать свои главные мысли.

В четвертой части II главы диссертации анализируются лингвостилистические особенности родов и видов речей. Необходимо изучать теорию ораторского искусства, но для глубокого анализа речи выдающихся ораторов нужно переносить теоретические знания в практику. Высокий уровень лингвистической компетентности и речевая подготовка оратора достигаются и осуществляются при использовании стилистических средств выразительности в речи и каждое средство выразительности имеет свое стилистическое значение, роль которого меняется в зависимости от стиля речи.

¹Heydər Əliyev, *Müstəqilliyimiz əbədidir*, 36-cı kitab, bur. məsul. R.Ə. Mehdiyev Bakı: Azər nəşr, 2011, s. 199.

Основной принцип употребления стилистических средств заключается в их целесообразном применении. Стилистические приемы украшают речь, дают слуховую и зрительную информацию. Экспрессивная и эмоциональная речь усваивается быстрее, производит более глубокий эмоциональный эффект. Основопологающим средством стилистического приема является преднамеренность или целенаправленность использования того или иного компонента для достижения усиления надлежащей выразительности речи. Стилистические приемы очень часто используются как в художественной литературе, так и в ораторской речи.

Эталоном академической речи можно считать лекцию академика А. А. Ухтомского “О знаниях”: “Ежегодно все новые волны молодежи приходят с разных концов в университет на смену предшественникам. Какой мощный ветер гонит сюда эти волны, мы начинаем понимать, вспоминая о горестях и лишениях, которые приходилось испытывать, пробивая преграды к этим заветным стенам. С силой инстинкта устремляется молодежь сюда. Инстинкт этот – стремление *знать, знать* все больше и глубже”.¹ (*Hər il müxtəlif yerlərdən universitetimizə öz sələflərini əvəz edən yeni gənclər dalğası gəlir. Onlar üçün əlçatmaz olan bu universitetə gedən yollardakı maneələri aşmaq üçün yaşadıkları iztirab və məhrumiyyətləri yada salanda, biz, bu dalğaları bura gətirən küləyin necə güclü olduğunu anlayırıq. Gənclər bura duyğularının gücü ilə can atırlar. Bu duyğu bilik əldə etmək arzusudur, daha çox və daha dərin biliklər.*) Здесь использована такая стилистическая фигура как анадиплосис (повтор-подхват). Причем следует отметить, что в отличие от русского и английского языков, в азербайджанском языке анадиплосис, как стилистическая фигура, состоящая в повторе последнего слова или словосочетания в начале следующего выражения, часто употребляется вдобавок еще и с союзом *ki*. Например, это можно заметить в следующем отрывке из речи Рафаэля Гусейнова, известного азербайджанского публициста и литературоведа: “Nizami Gəncəvi tarixdə daim yalnız dahi şair kimi yox, həm də o müdhiş günlərdə o şəhərdə olmuş, o şəhərdəkilərlə birgə bəşəriyyətin düşməninə qarşı mübarizə aparmış *bir əsgər* kimi qalacaq. *Bir əsgər ki*, ölməz sözləriylə insanların ürəyindən tənhalıq xofunu qovub, *bir əsgər ki*, çıxılmaz həlqəyə alınmış o

¹Наука и жизнь. № 2., М., Правда, 1965, с. 49

mərd şəhərdə namərd Hitlerlə göz-gözə dayanıb və o cəlladın bu şəhərə girə bilməməsinin səbəbkarlarından olub”¹.

Для юбилейной речи и для речи на приеме характерны прославляющие слова и выражения. К примеру, в речи первой леди Азербайджана Мехрибан Алиевой на торжественной церемонии, посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося азербайджанского ученого, академика Юсифа Мамедалиева можно заметить повтор, который служит для указания на многократность и длительность действия: “Yusif Məmmədəliyevin ömrgü çox qısa, lakin çox parlaq olmuşdur. O, *işlədikə, yaratdıqca, qurduqca, yenə də işləməyə, yaratmağa və qurmağa* çalışırdı. Sanki harayasa tələsirdi, kim bilir, bəlkə də qeyri-adi intuisiya ona xəbər verirdi ki, vaxt az, görüləsi işlər isə çoxdur”².

В ораторской речи достаточно часто употребляются повторы и их функции, и назначение имеют немаловажную роль. Наиболее часто встречающейся среди них является функция усиления. В этой функции повтор как стилистическое средство относится к повторам как к норме живой экспрессивной речи. В примере скорбной речи, произнесенной Уинстоном Черчиллем в адрес XI короля Великобритании и Северной Ирландии Георга VI, при повторении местоимения “his” ритмическая организация предложения образует в некотором роде стихотворный размер. Вот предложение, в котором, повторение “his” создает определенный ритм: “The simple dignity of his life, his manly virtues, his sense of duty – alike as a ruler and a servant of the vast spheres and communities for which he bore responsibility – his gay charm and happy nature, his example as a husband, a father in his own family circle, his courage in peace or war – all these were aspects of his character which won the glint of admiration, now here, now there, from the innumerable eyes whose gaze falls upon the Throne”³. (Winston Churchill's Eulogy for King George VI, 8 February 1952) (“*Onun həyatda ləyaqətlə yaşaması, onun insani keyfiyyətləri, məsuliyyətini daşdığı geniş sahələrin həm hökmdarı, həm də qulluqçusu olaraq, özünü borclu sayma hissi, onun daxili gözəlliyi və xoş xasiyyəti, onun öz ailə çevrəsində həyat yoldaşı və ata kimi bir nümunə olması, onun sülhdə və müharibədə*

¹<http://abiyeshan.blogcu.com/rafael-huseynov-genceli-nizami-hitlerle-goz-goz/4384277>

² <http://www.heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/54/2131/YUNESKO>

³ The Brooklyn Daily Eagle, New York, February 8, 1952, p. 2

cəsarəti, onun xasiyyətinin bütün bu tərəfləri həm indi, həm də o zaman taxt-taca yönələn sonsuz sayda heyranedicı baxışlara səbəb olurdu.”)

Вследствие того, что некоторые выражения такие как “now here”, “now there” в вышеуказанном отрывке часто употребляются, то подобного рода сочетания настолько связаны в семантико-структурном плане, что являются уже фразеологическими единицами.

В III главе диссертации, называемой **“Синтаксическая структура ораторской речи”**, отмечается, что в лингвистике очень часто пользуются терминами: выразительные средства языка, экспрессивные средства языка, стилистические средства. Эти термины иногда употребляются синонимически, хотя различия между ними имеются. Стилистическими средствами являются не только языковые единицы, обладающие постоянной стилистической коннотацией, т.е. способностью выражать стилистическую окраску вне контекста, но и элементы языка, приобретающие ее в конкретных актах речевой деятельности, в определенных синтагматических связях. Под выразительными средствами языка мы будем понимать такие морфологические, синтаксические и словообразовательные формы языка, которые служат для эмоционального и логического усиления речи.¹

Первая часть III главы диссертации посвящена употреблению в политической риторике стилистических приемов основанных на взаимодействии словарных и контекстуальных значений. В процессе подготовки к выступлению на собрании, съезде, конференции или встрече с избирателями политик должен знать какие эмоционально-экспрессивные средства следует ему использовать. В риторическом стиле важную роль играют стилистические приемы усиления психологического воздействия речи, ускоряющие эффект эмоционального вовлечения слушателей. Часто употребляются в политической речи так называемые слова – лозунги. Слова свобода, преданность Родине, национальные интересы относятся к числу этих слов. Они вызывают эмоциональную реакцию массовой аудитории. Эти слова оказывают эмоциональное воздействие на слушателей, восхваляя высшие человеческие ценности – патриотизм, чувство национальной гордости и собственного достоинства.

Политическая риторика является неотъемлемой частью ораторского мастерства и стилистические фигуры в ней употребляются

¹ Плещенко Т. П., Федотова Н. В., Четет Р. Г., Стилистика и культура речи, Минск, 2001, с. 8

с целью конкретного воздействия на слушателей. Это могут быть языковые средства, фразеологические и речевые обороты, состоящие из конструкций и словосочетаний, выражающих мысли оратора в форме, способствующей большей выразительности и эмоционально-стилистическому звучанию речи. Достаточно распространенный стилистический прием – метафора, позволяет определить абстрактное понятие, делает отвлеченное более видимым: “Bir neçə il bundan əvvəl irəli sürülən, “qara qızıl”ı insan kapitalına çevirək tezisi artıq bu gün reallıqdır”.¹ (Из речи Президента Азербайджана Ильхама Алиева на IV Бакинском международном гуманитарном форуме 2 октября 2014 года).

Метафору делят на виды, опираясь на переход свойств с одушевленного предмета на неодушевленный или наоборот. В ораторской речи этот признак также очень важен. Ярким примером уподобления неживого живому может послужить цитата из речи нашего общенационального лидера Гейдара Алиева. Данная цитата приведена из речи, произнесенной Гейдаром Алиевым на собрании, посвященном реконструкции энергетического комплекса, созданного в 70-х годах. Речь была произнесена в июле 1996 года: “Bu kompleksi vaxtı ilə biz yaratmışıq. Yaratmışıq xalqımız üçün, millətimiz üçün, müstəqil Azərbaycanın bu günü üçün. Bunu bəziləri anlamalıdırlar. Ancaq, eyni zamanda, əlbəttə ki, əgər bunlar təzələnmirsə, təmir olunmursa və onlara vaxtlı-vaxtında lazımı xidmət göstərilmirsə, həmin o komplekslər qocalır, köhnəlir”.² “Komplekslər qocalır...” в данном случае это выражение является видом метафоры – олицетворением.

Ирония воспринимается как стилистический прием, способствующий тому, что в каком-то слове появляется взаимосвязь двух видов лексических значений: предметно-логического и контекстуального, построенного на отношении противоречивости. Эти два значения фактически противопоставляются друг другу. Сущность иронии (как и ее разновидности – сарказма) заключается в том, что кому-то или чему-то причисляется та особенность, которая отсутствует и тем, самым это отсутствие только подчеркивается. Часть иронии сопровождается ярко выраженным парадоксом. Например, “Эти подстрекатели хотят заклеить нас (социал-демократов) как

¹<http://old.bakuforum.az/ru/az%C9%99rbaycan-respublikasinin-prezidenti-c%C9%99nab-ilham-%C9%99liyevin-nitqi/index.html>

² Xudiyev N. M. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili. Bakı: Təhsil, 1997, s. 196

предателей отечества, называя себя «патриотами»! Естественно, господа из «Райхспост» *смелые, но только в отношении чернил*».¹ (Из речи Виктора Адлера) (“*Bu təhrikçilər özlərini “vətənpərvər” adlandıraraq bizə (sosial-demokratlara) vətən xaini damğasını vurmaq istəyirlər. Təbii ki, “Rayxspostdan” olan cənablar yalnız mürəkkəb ilə bağlı məsələlərdə cəsarətlidilər*”).

Вторая часть III главы диссертации посвящена стилистическому использованию в ораторской речи приемов, построенных на интеракции предметно-логических и эмоциональных значений. С целью более ярко описать предметы, явления и факты действительности употребляются в основном оксимороны. Несмотря на то, что оксимороны не так часто используются в ораторской речи, редкость их использования не уменьшает их большой выразительной силы.

Выражение личного подхода оратора к описываемым явлениям является основной функцией оксиморонов. В отличие от оксиморона в гиперболе слова сохраняют свое предметно-логическое значение, но образность придает всей мысли эмоциональную окраску. В оксимороне наоборот, образность уменьшается за счет предметно-логического значения одного из компонентов значения: “Law and order is a social service. Crime and the fear which the threat of crime induces can paralyze whole communities, keep lonely and vulnerable elderly people shut up in their homes, scar young lives and raise to cult status the swaggering violent bully who achieves *predatory control* over the streets”.² (Margaret Thatcher, *The Path To Power*) (“*Qanun və qayda sosial məsələdir. Cinayətkarlıq təhlükəsini yaradan qanunpozuntusu və qorxu bütün cəmiyyəti iflic edə bilər, yalnız və ahıl insanları öz evlərinin qapılarını bağlamağa vadar edər, gənclərin həyatlarını sındırır, küçələrdə “nizamsız nəzarət” yaradan lovğa, azğın dələduzlara sitayiş etmə dərəcəsinə gətirib çıxara bilər.*“)

Гипербола характерна риторическому, ораторскому стилю, как средство патетики, преисполненной пафосом: “Let every nation know, whether it wishes us well or ill, that *we shall pay any price, bear any burden, meet any hardship, support any friend, oppose any foe*, in order to assure the survival and the success of liberty”.³ (John F. Kennedy,

¹Патокка Ганс. Искусство речи. Вена, 1981, с. 159

²<http://www.goodreads.com/quotes/329138-law-and-order-is-a-social-service-crime-and-the>

³<http://www.jfklibrary.org/Research/Research-Aids/Ready-Reference/JFK-Quotations/Inaugural-Address.aspx>

Inaugural Address, January 20, 1961) (“*Qoy bütün millətlər bilsinlər ki, onların bizə qarşı yaxşı və ya pis olmaqlarından asılı olmayaraq, biz azadlığın əbədi və möhkəm olması uğrunda, nəyin bahasına olursa olsun istənilən yükü daşımağa, bütün çətinliklərlə üzləşməyə, hər hansı bir dostu dəstəkləməyə və hər bir düşməinə qarşı çıxmağa hazırıq.*”)

Джон Кеннеди использует гиперболу, преувеличивая силы Америки. Но преувеличивая и утверждая, что Америка может «заплатить любую цену» или нести «любую ношу» Кеннеди создает преувеличенное чувство гордости за свою страну. Вместо того, чтобы просто сказать, что Америка сильна, он гиперболизирует, что может преодолеть любые трудности. Таким образом, гипербола помогает создать образ силы.

В ораторской речи часто употребляются риторические вопросы. Риторическими называются те вопросы, которые констатируют определенный факт, причем в данном случае сама структура вопроса противоречит общей сути мысли: “Multikulturalizmə qarşı çıxış edənlər bu məsələni də geniş təhlil etməlidirlər. Müsbət təcrübəyə malik olan ölkələrin təcrübəsi öyrənilməlidir. Əgər bu gün multikulturalizmə qarşı müəyyən fikirlər söylənilirsə, sual verilməlidir. Vəs bunun əvəzinə nə təklif olunur? Özünü təcrüdəmi? Yoxsa başqa dirlərin nümayəndələrinə qarşı aygı-seçkilikmi?”¹ (7 апреля 2011 года, речь Ильхама Алиева на церемонии официального открытия Всемирного форума по межкультурному диалогу)

Третья часть III главы посвящается отражению в политической речи стилистических приемов описания явлений и предметов. Исследование сравнения как стилистического средства показывает, что сравнение встречается при анализе ораторской речи. При сравнении предметы и явления не отождествляются, а разграничиваются. Данное разграничение выражается стилистическими средствами языка. Среди стилистических приемов, являющихся синонимическим выражением по отношению к исходному слову, перифраз занимает особое место. Перифраз – это стилистический прием, который заменяет название предмета или явления в форме словосочетания или целого предложения: “Biz hər dəfə iftixar hissi ilə danışıq və bu gün də deməyi lazım bilirəm ki, dünyada ilk dəfə olaraq məhz Azərbaycanda dənizdə neft yataqlarının istismarına başlanmışdır. Bütün bunlar belə demə-

¹ <http://president.az/articles/1849/print>

yə tam əsas verir ki, “Azərbaycan *Odlar yurdu, neft diyarıdır*”.¹ (4 июня 1996 года, речь Гейдара Алиева на церемонии официального открытия Третьей Международной выставки в Баку «Хазар нефть-газ-96»)

Перифраз, как правило, выделяет одно из тех явлений, которое воспринимается в данном конкретном случае характерным, существенным. В этом случае перифраза может иметь метафорический оттенок: “Azərbaycan muğamı dünya musiqi sənəti xəzinəsi incilərindən biri kimi tərəvətini əsrlərdən bəri qoruyub saxlamışdır. «*Qafqazın konservatoriyası*» adlandırılan Şuşa Azərbaycan musiqi sənəti tarixinə onlarla böyük muğam ustası - xanəndələr, tarzənlər bağışlamışdır. XX yüzillik Azərbaycan musiqisinin çoxəsrli ikinkışafında yeni mərhələ açdı. Cəmi bir neçə onillik ərzində Azərbaycanda Avropa zəmininə dayaqlanan yeni musiqi ənənələri, ifaçılıq məktəbi yarandı. 1908-ci ildə «*Şərq musiqisinin patriarxi*» sayılan Üzeyir Hacıbəylinin «*Leyli və Məcnun*» operası ilə bəstəkarlıq erasının təməli qoyulur. Təkcə Azərbaycanda deyil, bütün, müsəlman şərqində ilk opera olan «*Leyli və Məcnun*» musiqi aləminə muğam ilə operanın orijinal sintezini təqdim etdi”².

Четвертая часть III главы посвящается роли инверсии и средств синтаксической связи в ораторском мастерстве. При использовании инверсии оратор еще более усиливает выразительность своей речи с интонационной и стилистической точки зрения. Инверсия несет на себе акцентную и смысловую функцию, служит для постановки логических ударений на определенные слова. Анализируя разнообразные стилистические функции инверсии, необходимо иметь в виду, что всякая перестановка нарушающая, в большей или меньшей степени, привычный порядок слов, влечет за собой либо изменение логического содержания предложения, либо сообщает дополнительную эмоциональную окраску всему высказыванию. Постановка ремы перед темой для выделения логического ударения используется в ораторской речи так же, как и другие языковые средства.

Основной функцией большинства синтаксических стилистических приемов является раскрытие определенного качества. Антитеза в большинстве своем основывается на противопоставлении синтаксических конструкций: “Müasir inkişafın reallığından kənar sivilizasiyalar arası dialoqdan danışmaq, təbii ki, mümkün deyil. Dialoq haqqında

¹ Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 6-cı kitab, bur. məsul. R.Ə. Mehdiyev, Bakı: Azər nəşr, 1998, s. 210

² <http://www.mehriban-aliyeva.org/articles/node/840566>

danışarkən biz istər-istəməz *inkişaf və gerilik, məşğulluq və işsizlik, təhsil və savadsızlıq problemlərinə də toxunuruq*".¹ (Меxрибан Алиева, международный форум «Расширение роли женщин в межкультурном диалоге», 11 июня 2008 года)

Хиазм является своеобразной разновидностью параллелизма. Хиазм – повторение измененных синтаксических связей, переставленных местами в предложении. При употреблении хиазма оратор меняет конструкцию предложения. "Ask not what *your country* can do for *you* – ask what *you* can do for *your country*."² (Inaugural Address, January 20, 1961) ("*Ölkənizin sizin üçün nə edə biləcəyini soruşmayın – sizin ölkəniz üçün nə edə biləcəyinizi soruşun.*")

Еще один вид повтора – анафорический является наиболее традиционным способом выделения смысловых фрагментов речи. Анафорический повтор ведет к ритмизации авторской речи. Bu gün, sözün əsl mənasında, Azərbaycan müstəqil siyasət aparır. *Bu siyasət Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət edir. Bu siyasət xoş niyyətli siyasətdir. Bu siyasət heç kimə qarşı deyildir. Bu siyasət əməkdaşlığı, o cümlədən regional əməkdaşlığı gücləndirən bir siyasətdir*".³ (17 октября 2011, Речь Ильхама Алиева на официальном приеме, посвященном 20-й годовщине восстановления государственной независимости)

В **Заклучении** обобщаются основные результаты и выводы исследования.

Проведенное исследование подтверждает выдвинутую нами гипотезу о том, что речевая деятельность оратора, его речевое поведение может послужить образцом для разработки теоретической модели эффективной языковой личности оратора. В результате принятого лингвориторического и стилистического анализа текстов речей известных ораторов выявлено:

1. Выступление ораторов демонстрирует учение целенаправленно использовать все лексические ресурсы языка в процессе общения, т. е. осуществлять такой выбор и такую организацию языковых средств, которые в ситуации речи позволяют обеспечить максимальную эффективность коммуникации. Лексиконы ораторов

¹<http://azertag.az/xeber>

²<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2056020/JFK-stole-ask-country-speech-old-headmaster.html>

³ <http://president.az/mobile/articles/3327>

изобилуют стилистическим разнообразием. Определенный пласт в их речах занимают лексические и синтаксические выразительные средства. Характерные для ораторского стиля своеобразие жанра речи требует от ритора особых приемов в применении лексических средств.

2. Проведенный анализ показывает, что языковое богатство является важным необходимым качеством убеждающей речи. Лексикон оратора вырабатывается на основе учета специфики развития английского, азербайджанского и русского языков, жанровых особенностей речей, своеобразия личности оратора.

3. Один из важнейших необходимых условий для того, чтобы поддерживать внимание слушателей и сделать для них понятным и убедительным содержание выступления является также логичность и информативность речи. Анализ логической стороны речей позволил нам выявить речевые средства, применяемые ораторами для логического сцепления композиционных частей и отдельных высказываний в речи для демонстрации строгой последовательности изложения. Специальной чертой ораторской речи является предоставления оратору возможности активизировать внимание слушателей в наиболее важных местах речи, направлять его в нужное русло, изображать масштабные картины действительности, воссоздавать сложные отношения между явлениями, людьми, поступками.

4. Рассмотрение логического аспекта выступлений ораторов и анализ их лексикона позволил нам выделить такие черты ораторов, как владение языковым богатством речи, логикой изложения и логикой рассуждения. Уместное применение средств выразительности в сочетании с логическими доводами способствовало одновременному влиянию и на ум и на сердце слушателей. Многие средства выразительности приобретали в речи аргументативную направленность (в частности эпитеты, метафоры, сравнения, антитеза, градация и др.).

Стилистические средства выразительности, проанализированные в речах, выполняли следующие функции:

1. привлекали внимание интерес к выступлению;
2. обеспечивали психолингвистический контакт говорящего со слушателями на протяжении всей речи;
3. позволили оратору отразить субъективный взгляд на предмет речи и выразить свои эмоции, оценки;
4. обеспечивали реализацию закона эмоциональности речи;

5. облегчали слушателям понимание и запоминание ораторской речи.

В ораторских речах на материале трех языков нами выявлены многочисленные образные средства: эпитеты, метафоры, сравнения, ирония, перифраза, метонимия, гипербола и др.

Наиболее распространенные фигуры в ораторских речах являются различные виды повторов, инверсия, антитеза, градация, хиазм. Риторические фигуры служат не простым украшением речи, а способствуют привлечению и поддержанию внимания слушателей, расположению аудитории к выступающему. Кроме того они позволяют продемонстрировать внимательное и уважительное отношение оратора к слушателям. Риторические фигуры применяемые ораторами, выполнили еще несколько функций:

1. Способствовали активизации мышления, воображения, и памяти слушателей, а также их приобщению к совместному размышлению.

2. Направляли ход мыслей аудитории, показывали ему решение вопроса и создавали видимость того, что слушатели самостоятельно, путем собственных размышлений приходят к конечным выводам.

3. Помогали продемонстрировать уверенность в мыслительных способностях аудитории, в достаточно высоком уровне его знаний.

4. Подчеркивали высказываемую мысль, акцентируя важный для оратора смысл, усиливая эмоциональное звучание речи.

Все это способствовало тому, что речь выступающего становилась легкой для восприятия, выразительной, запоминающейся и более эффективной. Все названные средства, и приемы в речи принципиально важны, так как оказываются сильным средством создания целостности выступления и его действительности. Они служат раскрытию главной мысли оратора, дополняют и усиливают ее, делая более убедительной, служат, одновременно, для точного смыслового и точного эмоционального выражения.

Данная диссертация – первая попытка изучения языка и языковой личности оратора в стилистическом и лингвокультурологическом аспекте антропоцентрической парадигмы, играющей немаловажную роль в отражении логики изложения и логики рассуждения оратора в рамках лингвориторической теории с приме-

нением методов риторического описания речи ораторов на материале трех не являющихся родственными друг другу языков.

Основные теоретические положения диссертации представлены в следующих публикациях:

1. Композиция ораторской речи. ADU, Elmi xəbərlər, Bakı, 2007, № 1, s. 40-42.

2. О некоторых особенностях политической метафоры, как об оптимальном способе пропаганды масс. Dilçiliyin və dillərin tədrisinin aktual problemləri / Beynəlxalq elmi konfransın materialları, 9-10 noyabr 2007, Bakı, s. 294-299.

3. Категория информации и ее роль в построении ораторской речи. ADU, Elmi xəbərlər, Bakı, 2008, № 2, s. 162-166.

4. Риторическая компетенция студентов-филологов, изучающих лингвистические особенности ораторской речи. Orta və ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri Respublika Elmi Konfransının materialları, 30-31 oktyabr 2008, Bakı, s. 150-155.

5. Ораторское искусство как один из видов публицистического стиля. AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, Bakı, 2008, № 3, s. 108-113.

6. Лингвокультурологическое исследование личности оратора. Филологические науки. Вопросы теории и практики. // Научно-теоретический и прикладной журнал. № 5 (16) 2012. Тамбов: Изд-во «Грамота», с. 112-115.

7. Информационный аспект речи как важнейший элемент ораторского мастерства. Qafqaz Universiteti. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illiyinə həsr edilmiş Gənc Tədqiqatçıların I Beynəlxalq Elmi Konfransı, 25-26 Aprel 2013-cü il, Bakı, Azərbaycan, s. 560-561.

8. Xarici dillərin tədrisində ritorik vərdişlərin formalaşma problemləri. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illiyinə həsr olunmuş “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları 6-7 may “Təhsil işçisi Mətbəəsi” MMC, Bakı, 2013, s. 264-265

9. Ораторская речь как элемент целостной языковой и культурной системы. Вестник Московского Городского Педагогического Университета. «Филология. Теория языка. Языковое образование», Москва, № 4 (28), 2013, с. 76-80

**İNFORMASIYANIN FORMALAŞMASI VƏ NATİQLİK
MƏHARƏTİNƏ ÜSLUBİ NÖQTEYİ-NƏZƏRDƏN BAXIŞ
(ingilis, Azərbaycan və rus dillərinin materialları əsasında)**

XÜLASƏ

Dissertasiyada informasiyanın formalaşması və natiq nitqinin üslubi aspektinin kompleks tədqiqatı aparılmışdır. Araşdırmalar üç dilin (Azərbaycan, ingilis və rus dillərinin) materialları əsasında aparılmışdır. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiyanın giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, obyekt, predmeti, məqsədi, qarşıya qoyulan vəzifələr, metodları, aprobeşiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dörd yarımfəsildən ibarət olan birinci fəsil “Natiq nitqinin araşdırılmasının nəzəri prinsipləri” adlanır. Bu fəsildə natiq nitqinin tarixindən, növlərindən söhbət açılır. Bu fəsildə natiqlərin nitqi vahid dil sisteminin bir elementi kimi təhlil olunur, natiqin şəxsiyyətinin linqvokulturoloji aspekti, antroposentrik paradigma tədqiq olunur.

Dissertasiyanın dörd yarımfəsildən ibarət olan ikinci fəsil “Natiq nitqinin informasiya strukturu” adlanır. Bu fəsildə informasiya kateqoriyası və natiq nitqinin qurulmasında onun rolu, nitqin informativliyini artıran vasitələr, natiq nitqinin kompozisiyası, nitqlərin növlərinin linqvo-üslubi xüsusiyyətləri təhlil olunur.

Dissertasiyanın üçüncü fəslində dörd yarımfəsildən ibarətdir. “Natiq nitqinin sintaktik strukturu” adlandırılan bu fəsildə siyasi xadimlərin nitqlərində istifadə olunan üslubi vasitələrdən, əşyavi-məntiqi və emosional mənaların bəlağətdə istifadə edilməsindən, sintaktik əlaqələrin və inversiyanın rolundan bəhs olunur.

Dissertasiyanın nəticə hissəsində tədqiqatın əsas nəticələri təqdim olunur.

**THE FORMATION OF INFORMATION AND THE STYLISTIC
ASPECT OF ORATORY SPEECH
(on the basis of English, Azerbaijani and Russian languages)**

SUMMARY

The present thesis deals with the investigation of information formation and the stylistic aspect of oratory speech on the basis of English, Azerbaijani and Russian languages.

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and a list of references.

The introduction states the actuality of the theme, its scientific novelty, theoretical and practical significance, presents the goals and objectives of the research, its object and subject, used methods and structure of the dissertation.

The first chapter consists of four sub-chapters and is called “Theoretical principles of oratory speech investigation”. It analyzes historical background of oratory, theoretical principles of investigation of oratory, kinds of oratory speech, lingvocultural analysis of orator personality and anthropocentric paradigm.

The second chapter, consisting of four sub-chapters and called “Informative structure of oratory speech”, investigates the category of information, means of increasing informative sides of speech, composition of speech, lingvostylistic peculiarities of kinds of speech.

The third chapter also consisting of four sub-chapters is called “Syntactical structure of oratory speech”. This chapter considers the role of inversion and the use of lexical and syntactical expressive means and stylistic devices in the speeches of politicians.

The conclusion contains deductions from all the dissertation work.

Əlyazması hüququnda

NİGAR AYDIN QIZI MƏDƏTOVA

İNFORMASIYANIN FORMALAŞMASI VƏ NATİQLİK
MƏHARƏTİNƏ ÜSLUBİ NÖQTEYİ-NƏZƏRDƏN BAXIŞ
(İNGİLİS, AZƏRBAYCAN VƏ RUS DİLLƏRİNİN
MATERİALLARI ƏSASINDA)

5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2016

Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin üslubiyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər: **Kamilə Abdulla qızı Vəliyeva**
filologiya üzrə elmlər doktoru

Gülçöhrə Babaəli qızı Ahiyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat: **Bakı Dövlət Universiteti.**
Ümumi dilçilik və ingilis dili kafedraları.

Müdafiə “ 20__ ” __09_____ 2016-cı il tarixdə saat “ __ “ da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.01.141 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “ __ “ _____ 2016-cı il tarixdə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi
filologiya üzrə elmlər doktoru:

N.F.Seyidəliyev

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Son onilliklərdə insan şəxsiyyətinin, onun linqvistik xüsusiyyətlərinin, dil mütəbərliyinin, dünyagörüşünün və mental prinsiplərinin araşdırılması dilçilik, kulturologiya və linqvokulturologiya kimi elm sahələrinin inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Bütün bu amillər şəxsiyyətin dilinin öyrənilməsi, mədəniyyətlərəarası və dillərəarası əlaqələrin, münasibətlərin tədqiqi ilə bilavasitə əlaqədar olan mövzuların aktuallığına səbəb olur. Yüksək səviyyəli görüşlərdə nitq söyləyən, öz xalqının dilini, mədəniyyətini təbliğ edən dildaşıyıcı şəxsin bəlağətli natiqlik bacarığına malik olması vacibdir. Natiqlərin nitqinin öyrənilməsi problemi ilə dilçiliyin və kommunikasiya nəzəriyyələrinin bir çox sahələri məşğul olur. Bütün bunlara baxmayaraq, bu problemin bəzi aspektləri hələ də öyrənilməmiş qalır.

Natiqlərin nitqinin əsaslı araşdırılması sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür. Lakin bu tədqiqatların sayı kifayət qədər deyildir. Dissertasiyada natiqlərin nitqinin araşdırılması və hərtərəfli təhlili kommunikatativ praqmatik yanaşma əsasında aparılır.

Dissertasiyanın aktuallığı həm də onunla səciyyələnir ki, burada natiqlərin nitqinin linqvistik təhlili aparılır, nitq fəaliyyəti prosesində natiqlərin nitqinin üslubi və dil xüsusiyyətləri təsvir olunur. Müasir dilçilikdə ingilis, Azərbaycan və rus dillərinin materialları əsasında natiqlərin nitqinin hərtərəfli və dərin üslubi araşdırılması, demək olar ki, aparılmamışdır.

İndiyə qədərki tədqiqatlarda əsasən yazılı mətnlər təhlili edilib araşdırılmışdır. Bu dissertasiyada isə tədqiqat obyektini əsasən şifahi nitqin özüdür. Yəni yalnız nitqlərin yazılı mətnləri deyil, eyni zamanda, kütləvi informasiya vasitələrində, televiziya və internetdə təqdim olunan nitqlərdir.

Tədqiqatın obyektini. Natiq nitqinin informativ və üslubi aspektləri, natiq nitqinin linqvistik təhlili.

Tədqiqatın predmeti. İngilis, Azərbaycan və rus dillərində çıxış edən natiqlərin nitqlərinin mətnləri və bəlağətli nitqin formalaşmasına təsir edən linqvistik amillərin və üslubi ifadə vasitələrinin formalaşmasıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Natiqlərin nitqinin informasiya strukturunun və kompozisiyasının üslubi baxımdan müqayisəli araşdırılmasıdır. Dissertasiyada bu və ya digər natiqin bəlağətli nitqinin səciyyəvi

üslubi xüsusiyyətləri tədqiq olunur. Tədqiqatın məqsədi aşağıdakı vəzifələri qarşıya qoyur:

– natiqlərin linqvomədəni sahədə formalaşan şəxsi keyfiyyətlərini və dilini araşdırmaq;

– natiqlərin nitqinin əsas xüsusiyyətləri hesab olunan məzmunluq və informativliyi üslubi ifadə vasitələri və obrazlılıq baxımından təhlil etmək;

– natiqlərin nitqində dilin leksik ifadə vasitələrinin istifadə olunmasına, nitqlərin mətnlərində müxtəlif janrlara və növlərə aid leksik vahidlərin işlədilməsinə diqqət yetirmək;

– natiqlərin nitqini linqvistik bəlağət nəzəriyyəsi əsasında təhlil etmək;

– bəzi üslubi vasitələrin funksiyasının araşdırılması, onların işlədilmə səbəblərini izah etmək;

– hər bir natiqin şəxsi keyfiyyətlərinin nitqlərin söylənilməsinə təsirini araşdırmaq;

– müasir bəlağət təcrübəsi baxımından natiqlərin nitq mədəniyyətinin nümayiş etdirilməsini təhlil etmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada ilk dəfə olaraq qohum olmayan üç dilin: ingilis, Azərbaycan və rus dillərinin materialları əsasında natiqlərin nitqinin üslubi təhlili aparılır. Burada ilk dəfə olaraq natiqlərin nitqində bədii ifadə vasitələrinin işlədilməsi, dilçilikdə az öyrənilmiş problemlərdən biri – natiqlərin şəxsiyyətinin linqvomədəni aspektdə araşdırılması, natiqin mükəlliməsində ifadəli məntiqin rolunu izah edən nəzəriyyə – antroposentrik paradiqma tədqiq olunmuşdur. Siyasi xadimlərin nitqindəki ifadə vasitələri dissertasiyada ilk dəfə olaraq üç dilin materialları əsasında öyrənilmişdir. Dissertasiyada ilk dəfə olaraq natiqlərin nitqinin linqvoüslubi araşdırılması yazılı mətnlərdə deyil, şifahi nitq əsasında tədqiq olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Siyasi xadimlərin, natiqlərin nitqinin araşdırılması nitq mədəniyyətinin linqvoüslubi nəzəriyyəsinin inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Nitqin üslubi təhlili yeni effektiv üsulların və metodların tapılmasına, natiqi dinləyən auditoriyaya əxlaqi və etik təsirin güclənməsinə kömək edir. Natiq öz nitqində dilin leksik ehtiyatlarından, nitqin informativliyini artıran vasitələrdən bacarıqla istifadə etməlidir. Dilin bədii ifadə vasitələrindən, leksik-semantik ehtiyatlarından, mətnlərdə sintaktik əlaqələrin qurulmasından bacarıqla istifadə edən natiq onu dinləyən auditoriyaya təsir göstərə bilər. Dissertasiyada bu problemlərin nəzəri əsasları hərtərəfli araşdırılmışdır.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyanın materiallarından bəlağət, nitq mədəniyyəti, üslub kimi fənləri öyrənən ali məktəb tələbələri, aspirantlar, orta məktəb müəllimləri, natiqlik məharətinə yiyələnmək istəyən şəxslər istifadə edə bilirlər. Ali məktəblərdə xüsusi kursların və seminarların keçirilməsində, dərslərin yazılmasında da dissertasiyanın materialları xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti eyni zamanda onun materiallarından leksikologiya, leksikoqrafiya, dil nəzəriyyəsi, müqayisəli dilçilik üzrə tədqiqatların aparılmasında istifadə oluna bilməsindədir. Siyasi liderlərin məharətli nitq kimi formalaşmasında dissertasiyanın materiallarından istifadə oluna bilər.

Müdafiyyə əşğıdakı müddəalar təqdim edilir:

1. Bəlağət üslubu natiqlik məharətinin, natiqlərin parlaq ifadəli nitqlərinin formalaşmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Dissertasiyada üç dilin materialları əsasında bu üslub araşdırılmışdır.

2. Natiqlərin nitqi və şəxsiyyəti bir-birini tamamlamalıdır. Nitq zəngin söz ehtiyatına malik olan, dilin bütün leksik ehtiyatlarından bacarıqla istifadə edərək auditoriyaya effektiv təsir edə bilən şəxsiyyətdir.

3. Natiqlərin nitqinin linqvoüslubi təhlili hər bir natiqin şəxsiyyətinin və dil fərdiyyətinin məxsusiliyini, əxlaqi prinsiplərini, məntiqi düşünmə və izah etmə bacarığını, dilin zəngin leksik ehtiyatlarından istifadə edə bilməsini ifadə edir.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqatın mənbələri ingilis, Azərbaycan və rus dillərində çap olunmuş müasir dövrümüzdə yaşayıb yaradan natiqlərin, siyasi xadimlərin nitqlərini göstərmək olar.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya yazılarkən nitq təhlili metodundan və müqayisəli metoddan, həmçinin ənənəvi müşahidə üsulundan və nitqin linqvistik təsviri metodundan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya ADU-nun İngilis dilinin üslubiyyəti kafedrasında yerinə yetirilmiş və müzakirə olunmuşdur. Tədqiqatın əsas nəzəri müddəaları respublikada və xaricdə nəşr olunmuş 9 elmi məqalədə və tezisdə təqdim olunmuş və respublika və beynəlxalq elmi konfranslarda çıxış edilmişdir.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, obyekt, predmeti, məqsədi, vəzifələri, mənbələri, müdafiyyə

çıxarılan əsas müddəalar, tədqiqat metodları, aprobasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın birinci fəslı **“Natiq nitqinin araşdırılmasının nəzəri prinsipləri”** adlanır. Natiqlik bacarığının əsas xüsusiyyətlərindən biri dinləyənləri sözlə inandırmaqdır. Çıxış edən natiq onu dinləyənlərin maraqlarını nəzərə almalıdır. Natiqlər ünsiyyət prosesində dilin bütün leksik ehtiyatlardan məqsədyönlü istifadə etməyi bacarmalıdırlar.

I fəslin birinci hissəsi natiqlik sənətinin xüsusiyyətlərinə, tarix və müasirliyə həsr olunmuşdur. Bəlağət elmi fikirləri aydın və inandırıcı ifadə etməyi, lazımı sözlərdən istifadə etmək bacarığını həmişə öyrətmışdir və öyrədir. Bəlağət nəzəriyyəsi qədim dövrlərdə yaranmış və bu günə qədər inkişaf etmişdir. Bu nəzəriyyənin natiqlik təcrübəsi ilə sıx əlaqəsi var. Əsasları Qədim Yunanıstanda dahi yunan filosofu Aristotel tərəfindən qoyulmuş bəlağət elmi xüsusi məktəblərdə tədris olunurdu. Demosfen öz həyat və yaradıcılığı ilə sübut etdi ki, natiqlik məharətinə yiyələnmək, gözəl natiq olmaq mümkündür.

Qədim Romada bəlağət elmi yunan natiqlərinin təsiri ilə inkişaf edib, Roma respublikasının dövründə daha yüksək zirvələrə çatdı. Qədim Romada bəlağət elminin inkişafında Mark Tuli Siseron, Kvintillian və başqalarının böyük xidmətləri olmuşdur.¹ Orta əsrlərdə Qərbi Avropada bəlağət elmi özünəməxsus formada inkişaf etmişdi. İntibah dövrü də öz bəlağət nəzəriyyəsini və natiqlik sənətini yaratmışdı. Almaniyada, İngiltərədə, İtaliyada, İspaniyada və digər Avropa ölkələrində məharətli natiqlər və bəlağət ustaları yetişmişdi.

I fəslin ikinci hissəsi natiqlərin nitqinin növlərinə həsr edilmişdir. Natiqlərin nitqi öz obrazlılığı, mövzusu və ifadəliliyi ilə seçilməlidir. Bəlağət elmi hələ antik dövrlərdən çoxsaylı olması ilə fərqlənirdi. Zaman keçdikcə, bəlağətin yeni növləri yaranırdı. Ünsiyyət şəraitindən asılı olaraq bəlağət elminin növləri dilin əsas funksiyalarını yerinə yetirirdi.

Natiqlərin nitqində kommunikasiyanın müxtəlif növlərinə rast gəlinir: elmi, işgüzar, təbliğat, ictimai və s. Bu baxımdan nitqin aşağıdakı növləri haqqında danışmaq lazım gəlir: akademik, ictimai-siyasi, ictimai-məişət, məhkəmə dili və s.

I fəslin üçüncü hissəsi vahid dil və mədəniyyət sisteminin bir elementi hesab olunan natiqlik sənətinə həsr olunmuşdur. Natiqlik sənəti

¹ Стернин И. А. Практическая риторика. 5-е изд., М.: «Академия», 2008, с. 4-5

insan ünsiyyətinin bir hissəsidir, natiqin nitqi öz elmi və mədəni səciyyəsi ilə seçilməlidir. Natiqlik məharəti xüsusən natiqlərin öz fikrini məntiqli və hərtərəfli izah edə bilməsi, natiqin və onun təmsil etdiyi xalqın mədəni səviyyəsi ilə sıx surətdə bağlıdır. Ə. Rəcəbov yazır: “Dil mənsub olduğu xalqın spesifik əmək şəraitinin, ictimai, mədəni həyatının mövcudluğundan doğan və həmin xalqın tarixi təcrübəsi ilə cilalanan realiyaları, mücərrəd anlayışları və s. inikas etdirir və gələcək nəsillər üçün qoruyur. Bu baxımdan dilin milli mədəni funksiyasından danışmaq olar. Onu da demək lazımdır ki, xalqın mədəni səviyyəsinin yüksəlməsi, xalqlar arasında iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin genişlənməsi nəticəsində dilin milli mədəni funksiyasından dilin akkumulyativ funksiyasına doğru çevrilmə prosesi gedir.”¹

Dil və mədəniyyətin sıx əlaqəsi millətlərarası əlaqənin və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına xidmət edir.

I fəslin dördüncü hissəsi natiqin şəxsiyyətinin linqvomədəni təhlilinə həsr olunmuşdur. Natiqin nitqinin mədəni aspektindən danışarkən, mədəniyyət və dilin əlaqəli şəkildə araşdırılmasını, xalqın mədəniyyətinin və dilinin natiqlərin şəxsiyyətinin və nitqinin inkişafına təsirini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Natiqin intellektual səviyyəsi və şəxsi mədəniyyəti nə qədər yüksək olsa, onun nitqi daha parlaq və daha zəngin olur. Bu zaman kulturologiya və dil xüsusiyyətləri natiqin nitqində bir vəhdət şəklində birləşir. Buradan kulturologiyadan dilçiliyə bir transformasiya müşahidə olunur. Ə Abdullayev şəxsiyyətin sosial münasibətlər sistemində daxil olmasında dilin xüsusi rol oynadığını qeyd edir: “Şəxsiyyətin inkişafında dilin oynadığı rol sosiallaşma prosesi ilə, fərdin mədəni, o cümlədən linqvistik sərvətləri mənimsəməsi ilə məhdudlaşmır. Nitq qabiliyyəti, təfəkkür, mənəvi zənginlik onun sosial mövcudluğuna müvafiq şərait, imkan yaradır.”²

Tədqiqat işinin “**Natiq nitqinin informativ strukturu**” adlanan ikinci fəslində natiqlərin nitqinin informasiya quruluşu hərtərəfli araşdırılmışdır. İnformasiyanın ötürülməsi ünsiyyətin əsas məqsədlərindən biridir. Ünsiyyət əlaqələrinin bütün sahələrində informasiya xarakterli nitq əsas təşkil edir.

II fəslin birinci hissəsi informasiya kateqoriyasına və natiqlərin nitqinin qurulmasında onun roluna həsr edilmişdir. F.Veysəlli bu barədə yazır: “Dilin ən birinci funksiyası informasiyanın ötürücüsü olmaqdır ki,

¹ Rəcəbov Ə. Dil, süür, cəmiyyət, tarix. Bakı: Azərneşr, 1993, s. 48

² Abdullayev Ə. Z. Dil, siyasət, sosial tərəqqi. Bakı: Azərneşr, 1985, s. 147

bunu hazırki dilçilik transaksional funksiya adlandırır. Sosial əlaqələrin və münasibətlərin ifadəsini isə interaksional adlandırırlar, başqa sözlə bu qruplar və fərdlərarası ünsiyyətin həyata keçməsi deməkdir.”¹ İnformasiya aspekti natiqlərin nitqinin əsas aspektini təşkil edir. Natiqin nitqi öz məzmunluluğu ilə seçilməlidir. Natiqlərin yüksək bəlağət qanunlarına əsaslanan nitqinin qurulmasının əsas şərtlərindən biri lazımi materialın düzgün seçilməsidir.

II fəslin ikinci hissəsi nitqin informativ səviyyəsini yüksəldən üsullardan bəhs edir. Bir adresant üçün nəzərdə tutulmuş yeni informasiya digəri üçün maraqlı olmaya bilər. Ola bilər ki, informasiyanın ünvanlandığı şəxsin bu məlumatın məzmunundan xəbəri vardır. İ.R.Qalperin informasiyanı aşağıdakı növlərə ayırdığını məqsədə uyğun hesab edir: 1) fakt məzmunlu informasiya; 2) konseptual məzmunlu informasiya; 3) gizli məzmunlu informasiya.

Fakt məzmunlu informasiya həmişə verbal şəkildə ifadə olunur. Fakt məzmunlu informasiyada dil vahidləri öz əsas əşyavi-məntiqi mənalarında ifadə olunur. Konseptual məzmunlu informasiya təbiət və cəmiyyət hadisələrinin müəllif tərəfindən fərdi formada qavranan mənalarını, onların səbəb və nəticələrini ifadə edir. Konseptual məzmunlu informasiya publisistik üslub da daxil olmaqla dilin bütün funksional üslublarına xasdır.² Zveqintsev qeyd edir ki, gizli məzmunlu informasiya onunla səciyyələnir ki, burada əsas mənadan əlavə gizli informasiya da verilir. Bu zaman nitq prosesi ikili xarakter daşıyır, görünən və eşidilən məndən əlavə görünməyən və eşidilməyən mənada nəzərdə tutulur.³ Məsələn, “Əziz dostlar! Mən sizin hamınıza cansağlığı və səadət arzulayıram. Sizin hər birinizə işlədiyiniz sahədə, gördüyünüz işdə, yaşadığınız yerlərdə uğurlar arzulayıram. Harada yaşaməsindən asılı olmayaraq, hər bir ailəyə, hər bir azərbaycanlıya xoşbəxt həyat və xoşbəxt gələcək arzulayıram. *Qoy, çaylarımız qurumasın! Qoy, ağaclarımız kəsilməsın! Qoy, çirağımız sönməsın!*”⁴ (Dünya Azərbaycanlılarının I

¹ Veysəlli. F. Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı: «Təhsil» NPM, 2010, s. 12

² Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 5-е стереотипное. М.: Комкнига, 2007, с. 27-28

³ Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи, М., 1976, с.32

⁴ Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 36-cı kitab, bur. məsul. R.Ə. Mehdiyev, Bakı: Azər nəşr, 2011, s. 199

qurultayında Heydər Əliyevin nitqi, 9 noyabr 2001-ci il). Heydər Əliyevin bu sözlərində gizli məzmun, sətir altı informasiya müşahidə olunur. Bu ifadələrlə Heydər Əliyev bütün dünya azərbaycanlılarına insanın mövcudluğu üçün ən vacib və zəruri olan üç varlığı arzulamışdır: su, hava və işıq.

II fəslin üçüncü hissəsi natiqlərin nitqinin kompozisiyasına həsr olunmuşdur. Kompozisiyanı tədqiq edərkən, natiqlərin nitqini əsas hissələrə ayırmaq lazımdır. Belə ki, kompozisiya natiqin nitqinin bütün quruluşunun əsasıdır. Nitqin kompozisiyasının əsas hissələri bunlardır: giriş, əsas hissə, nəticə. Natiqin nitqini dinləyənlərin marağı getdikcə artmalı, hər bir cümlə, hər bir ifadə özündən əvvəl gələndən daha maraqlı olmalıdır. Nitqin kompozisiyası haqqındakı elm dispoziya adlanır. Dispozisiyaya əsasən nitq düzgün quruluşa malik olmalıdır. Düzgün quruluşlu nitqi fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri də aydınlıq və səlislikdir. Nitqi düzgün qurmağın xüsusi nəzəriyyəsi vardır. Bu nəzəriyyə yeni fikir irəli sürmə nəzəriyyəsi adlanır. Yeni fikir irəli sürmə nəzəriyyəsi nitqin informasiya strukturuna əsaslanır. Bu nəzəriyyənin əsas məqsədi odur ki, nitq nitqinin kompozisiyasını qurarkən əsas fikirlərini xüsusi olaraq qeyd etməlidir.

II fəslin dördüncü hissəsində nitqlərin növlərinin linqvostilistik xüsusiyyətləri təhlil olunur. Natiqlik sənətinin nəzəriyyəsini öyrənməklə yanaşı, tarixən müxtəlif dövrlərdə yaşamış görkəmli natiqlərin nitqlərini dərinlən təhlil etmək, nəzəri bilikləri təcrübədə sınaq etmək lazımdır. Natiq yüksək səviyyəli və səriştəli nitq söyləmə bacarığına üslubi ifadə vasitələrindən düzgün istifadə edərək nail olur. Hər bir ifadə vasitələrinin öz üslubi mənası vardır və bu mənalara natiqin üslubundan asılı olaraq dəyişir. Üslubi vasitələrin əsas işlənmə prinsipi onların məqsədyönlü istifadə edilməsindən çox asılıdır. Üslubi vasitələr nitqi bəzəyir, zənginləşdirir, eşitmə və görmə informasiyası verir. Ekspressiv və emosional nitq daha tez qavranılır və dərin emosional effekt yaradır. Natiqlərin nitqinin ifadəliliyini artıran üslubi vasitələr qabaqcadan düşünülmüş və məqsədyönlü olmalıdır.

Üslubi vasitələrdən həm bədii ədəbiyyatda, həm də natiqlərin nitqində istifadə olunur.

Akademik A.A. Uxtomskinin “О знаниях” adlı mühazirəsi akademik nitqin ən gözəl nümunələrindən biri sayıla bilər: “Ежегодно все новые волны молодежи приходят с разных концов в университет на смену предшественникам. Какой мощный ветер гонит сюда эти волны, мы начинаем понимать, вспоминая о горестях и лишениях, которые приходилось испытывать, пробивая преграды к этим завет-

ным стенам. С силой инстинкта устремляется молодежь сюда. Инстинкт этот – стремление *знать, знать* все больше и глубже”¹. (*Hər il müxtəlif yerlərdən universitetimizə öz sələflərini əvəz edən yeni gənclər dalğası gəlir. Onlar üçün əlçatmaz olan bu universitetə gedən yollardakı maneələri aşmaq üçün yaşadıkları iztirab və məhrumyyətləri yada salanda, biz, bu dalğaları bura gətirən küləyin necə güclü olduğunu anlayırıq. Gənclər bura duyğularının gücü ilə can atırlar. Bu duyğu bilik əldə etmək arzusudur, daha çox və daha dərin biliklər.*) Burada növbəti ifadənin əvvəlində təkrarlanan sonuncu söz və ya söz birləşməsi, başqa sözlə desək, anadiplosis adlandırılan üslubi vasitə istifadə olunub. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, rus və ingilis dillərindən fərqli olaraq, Azərbaycan dilində bu üslubu vasitə *ki* bağlayıcısı ilə istifadə olunur. Məsələn, bunu publisist və ədəbiyyatşünas Rafael Hüseynovun sözlərində müşahidə etmək olar: “Nizami Gəncəvi tarixdə daim yalnız dahi şair kimi yox, həm də o müdhiş günlərdə o şəhərdə olmuş, o şəhərdəkilərlə birgə bəşəriyyətin düşməninə qarşı mübarizə aparmış *bir əsgər* kimi qalacaq. *Bir əsgər ki*, ölməz sözləriylə insanların ürəyindən tənhalıq xofunu qovub, *bir əsgər ki*, çıxılmaz həlqəyə alınmış o mərd şəhərdə namərd Hitlerlə göz-gözə dayanıb və o cəlladın bu şəhərə girə bilməməsinin səbəbkarlarından olub”².

Rəsmi qəbullarda və yubileylərdə söylənen nitqlər üçün tərifi ifadələr səciyyəvidir. Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın görkəmli Azərbaycan alimi, akademik Yusif Məmmədəliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə söylədiyi nitqdə təkrarlar alimin elmi fəaliyyətinin çoxşaxəli və məhsuldar olmasını ifadə edir: “Yusif Məmmədəliyevin ömrü çox qısa, lakin çox parlaq olmuşdur. O, *işlədikə, yaratdıqca, qurduqca* yenə də *işləməyə, yaratmağa, qurmağa* çağırırdı. Sanki harayasa tələsirdi, kim bilir, bəlkə də qeyri-adi intuisiya ona xəbər verirdi ki, vaxt az, amma görüləsi işlər isə çoxdur”³.

Natiqlərin nitqində təkrarlar çox işləlidir. Nitqin ifadəliliyini və təsir qüvvəsini artırmaq üçün bu təkrarların əhəmiyyəti böyükdür. Bu təkrarlar bəzən mənanı gücləndirmə funksiyasına malik olur. Bu zaman təkrarlar canlı ekspressiv nitqin üslubi vasitəsi kimi istifadə olunur. Məsələn, Uinston Çerçillin Böyük Britaniya və Şimali İrlandiyanın XI kralı VI

¹Наука и жизнь. № 2., М., Правда, 1965, с. 49

²<http://abiyeshan.blogcu.com/rafael-huseynov-genceli-nizami-hitlerle-goz-goz/4384277>

³ <http://www.heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/54/2131/YUNESKO>

Georqa ünvanlanmış hüznlü nitqində “his” əvəzliyinin təkrarı, cümlənin ritmik quruluşunda bir növ şeir təəssüratı yaradır. Xüsusi ritmlə söylənmiş bu cümlələrin böyük emosional-ekspressiv təsiri vardır: “The simple dignity of his life, his manly virtues, his sense of duty – alike as a ruler and a servant of the vast spheres and communities for which he bore responsibility, his gay charm and happy nature, his example as a husband, a father in his own family circle, his courage in peace or war – all these were aspects of his character which won the glint of admiration, now here, now there, from the innumerable eyes whose gaze falls upon the Throne”.¹ (Winston Churchill’s Eulogy for King George VI, 8 February 1952) (“*Onun həyatda ləyaqətlə yaşaması, onun insani keyfiyyətləri, məsuliyyətini daşdığı geniş sahələrin həm hökmdarı, həm də qulluqçusu olaraq, özünü borclu sayma hissi, onun daxili gözəlliyi və xoş xasiyyəti, onun öz ailə çevrəsində həyat yoldaşı və ata kimi bir nümunə olması, onun sülhdə və müharibədə cəsarəti, onun xasiyyətinin bütün bu tərəfləri həm indi, həm də o zaman taxt-taca yönələn sonsuz sayda heyranedici baxışlara səbəb olurdu*”).

Bu nitqdəki “now here”, “now there” ifadələri semantik-struktur planda o qədər əlaqəlidir ki, frazeoloji birləşmə kimi istifadə olunur.

Dissertasiyanın üçüncü fəslı “**Natiq nitqinin sintaktik strukturu**” adlanır. Natiqlərin nitqində bəzən məntiqi vasitələr təsirsiz olur. Bu zaman natiq nitqini məntiqi baxımdan qüvvətləndirmək auditoriya ilə sıx əlaqə yaratmaq üçün üslubi vasitələrdən, emosional-ekspressiv üsullardan istifadə edir. Dilçilikdə dilin ifadə vasitələri, üslubi vasitələr kimi terminlərdən tez-tez istifadə olunur. Bu ifadələr bəzən sinonimlər kimi işlədilir. Lakin onların arasında müəyyən fərqlər vardır. Dilin ifadə vasitələri dedikdə, onun morfoloji, sintaktik və sözyaradıcı formalarını təsəvvür etməliyik. Bu ifadə formaları nitqin emosional və məntiqi baxımdan güclənməsinə şərait yaradır.²

III fəslin birinci hissəsi siyasi bəlağətdə lüğəvi və kontekstual mənalara əsaslanan üslubi vasitələrə həsr olunmuşdur. Qurultayda, yığıncaqda, konfransda və ya seçicilər qarşısında çıxış etməyə hazırlaşan siyasi xadim hansı emosional ekspressiv vasitələrdən istifadə edəcəyini bilməlidir. Dinləyicilərin psixologiyasına təsir edən emosional effekti sürətləndirən üslubi vasitələrin bəlağətdə xüsusi rolu vardır. Siyasi nitqdə şüar söz-

¹ The Brooklyn Daily Eagle, New York, February 8, 1952, p. 2

² Плещенко Т. П., Федотова Н. В., Чечет Р. Г., *Стилистика и культура речи*, Минск, 2001, с. 8

lərdən tez-tez istifadə olunur. Azadlıq, Vətənə sədaqət, milli maraqlar kimi sözlər bu qəbildəndir. Onlar kütləvi auditoriyada emosional təsir yaradır. Nətiq yüksək insani dəyərlər olan vətənpərvərlik, milli qürur və şəxsi ləyaqət hissələrinin adını çəkərək dinləyənlərə emosional təsir göstərir.

Siyasi bəlağət nətiqlik sənətinin ayrılmaz hissəsidir. Nətiqlərin nitqində dinləyənlərə konkret psixoloji təsir göstərmək məqsədilə üslubi vasitələrdən istifadə olunur. Bu üslubi vasitələrə nitqin emosional-üslubi baxımdan daha ifadəli olmasına kömək edən, nətiqlərin əsas fikrini tam çatdıran söz birləşmələri, cümlələr və frazeoloji vahidlər daxildir. Ən çox istifadə edilən üslubi vasitələrdən biri metaforadır. Metafora mücərrəd anlayışı aydınlaşdıran, konkretləşdirən üslubi vasitədir. Məsələn, Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin 2 oktyabr 2014-cü ildə keçirilmiş IV Bakı humanitar forumunda söylədiyi nitqdən bir parçaya diqqət yetirək: “Bir neçə il bundan əvvəl irəli sürülən, “qara qızıl”ı insan kapitalına çevirək tezisi artıq bu gün reallıqdır”.¹

Nətiqlərin nitqində metaforadan geniş istifadə olunur. Canlılara aid olan əlamətlər bəzən cansız əşyalar, anlayışlar üzərinə köçürülür, bu nitqin ifadəliliyini artırır. Buna parlaq misal ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin nitqləri ola bilər. Heydər Əliyevin 70-ci illərdə yaradılmış energetik kompleksin yenidən qurulmasına həsr olunmuş yığıncaqdakı nitqində metaforadan istifadə olunmuşdur. Nitq 1996-cı ildə söylənmişdir: “Bu kompleksi vaxtı ilə biz yaratmışıq. Yaratmışıq xalqımız üçün, millətimiz üçün, müstəqil Azərbaycanın bu günü üçün. Bunu bəziləri anlamalıdırlar. Ancaq eyni zamanda, əlbəttə ki, əgər bunlar təzələnmirsə, təmir olunmursa və onlara vaxtılı-vaxtında lazımı xidmət göstərilmirsə, həmin o *komplekslər qocalır, köhnəlir*”.² “Komplekslər qocalır” ifadəsi metaforadır.

İroniya – əksmənalılığa əsaslanan üslubi vasitədir. Bu zaman leksik mənalardan iki növü: əşyavi-məntiqi və kontekstual mənalardan qarşılaşdırılır. İroniya və onun növlərindən biri olan sarkazmın əsas mənası bundan ibarətdir ki, hər hansı şəxs və əşyada olmayan bir əlamət və ya keyfiyyət ona şamil edilir və bu münasibət xüsusi olaraq vurğulanır. Bəzən ironiya çox aydın ifadə olunmuş paradoksla müşayiət olunur. Məsələn: “Эти подстрекатели хотят заклеить нас (социал-демократов) как

¹<http://old.bakuforum.az/ru/az%C9%99rbaycan-respublikasinin-prezidenti-c%C9%99nab-ilham-%C9%99liyevin-nitqi/index.html>

² Xudiyev N. M. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili. Bakı: Təhsil, 1997, s. 196

предателей отечества, называя себя «патриотами»! Естественно, господа из «Райхспост» смелые, но только в отношении чернил”.¹ (Viktor Adlerin nitqindən) (“*Bu təhrikçilər özlərini “vətənpərvər” adlandıraraq bizə (sosial-demokratlara) vətən xaini damğasını vurmaq istəyirlər. Təbii ki, “Rayxspostdan” olan cənablar yalnız mürəkkəb ilə bağlı məsələlərdə cəsarətliyədirlər.*”)

III fəslin ikinci hissəsi natiqlərin nitqində əşyavi-məntiqi və emosional mənalarmın vəhdətinə əsaslanan üslubi vasitələrə həsr olunmuşdur. Təsvir olunan hadisələrə natiqin şəxsi yanaşması oksimoronun əsas funksiyası hesab oluna bilər. Oksimorondan fərqli olaraq qiperbolada sözlər öz əşyavi-məntiqi mənalarmını saxlayır. Lakin burada obrazlılıq bütün fikrə emosionallıq verir. Oksimoronda isə əşyavi-məntiqi məna obrazlılığa üstün gəlir: “Law and order is a social service. Crime and the fear which the threat of crime induces can paralyze whole communities, keep lonely and vulnerable elderly people shut up in their homes, scar young lives and raise to cult status the swaggering violent bully who achieves predatory control over the streets”.² (Margaret Thatcher, The Path To Power) (“*Qanun və qayda sosial məsələdir. Cinayətkarlıq təhlükəsini yaradan qanunpozuntusu və qorxu bütün cəmiyyəti iflic edə bilər, yalnız və ahıl insanları öz evlərinin qapılarını bağlamağa vadar edə, gənclərin həyatlarını sındırır, küçələrdə “nizamsız nəzarət” yaradan loyğa, azğın dələduzlara sitayiş etmə dərəcəsinə gətirib çıxara bilər.*”)

Qiperbola natiqlərin vəcdlə söylənmiş həyəcanlı, coşqun nitqləri üçün səciyyəvidir: “Let every nation know, whether it wishes us well or ill, that we shall pay any price, bear any burden, meet any hardship, support any friend, oppose any foe, in order to assure the survival and the success of liberty”.³ (John F. Kennedy, Inaugural Address, January 20, 1961) (“*Qoy bütün millətlər bilsinlər ki, onların bizə qarşı yaxşı və ya pis olmaqlarından asılı olmayaraq, biz azadlığın əbədi və möhkəm olması uğrunda, nəyin bahasına olursa olsun istənilən yükü daşımağa, bütün çətinliklərlə üzləşməyə, hər hansı bir dostu dəstəkləməyə və hər bir düşməyə qarşı çıxmağa hazırıq*”).

¹ Патокка Ганс. Искусство речи. Вена, 1981, с. 159

²<http://www.goodreads.com/quotes/329138-law-and-order-is-a-social-service-crime-and-the>

³<http://www.jfklibrary.org/Research/Research-Aids/Ready-Reference/JFK-Quotations/Inaugural-Address.aspx>

Con Kennedi Amerika Birləşmiş Ştatlarının çox qüvvətli dövlət olduğunu ifadə etmək üçün öz nitqlərində qiperboladan istifadə edirdi. O, Amerika Birləşmiş Ştatlarının “nəyin bahasına olursa olsun” və “hər bir çətinliyə dözməyə qadir olduğunu” deyərkən, öz ölkəsi ilə qürur duyduğunu, fəxr etdiyini onu dinləyənlərə çatdırmaq istəyirdi. O, Amerika Birləşmiş Ştatlarının güclü bir dövlət olduğunu ifadə etmək üçün ölkəsinin hər cür maneəni dəf edə biləcəyini söyləyirdi. Bu mətnə qiperbola güc obrazı yaradır.

Natiqlərin nitqində tez-tez bəlağət suallarından istifadə olunur. Bəlağət suallarında hər hansı bir fakt qeyd olunur, lakin sualın quruluşu mətnin əsas məzmunu ilə təzad yaradır. Məsələn, Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin 7 aprel 2011-ci ildə Ümumdünya Mədəniyyətlərarası dialoq forumunun rəsmi açılışına həsr olunmuş müraciətində söylədiyi nitqdən bir parçaya nəzər salaq: “Multikulturalizmə qarşı çıxış edənlər bu məsələni daha da geniş təhlil etməlidirlər. Müsbət təcrübəyə malik olan ölkələrin təcrübəsi öyrənilməlidir. Əgər bu gün multikulturalizmə qarşı müəyyən fikirlər söylənilsə, sual verilməlidir. Bəs bunun əvəzinə nə təklif olunur? Özünü təcridmi? Yoxsa başqa dinlərin nümayəndələrinə qarşı ayrı-seçkilikmi?”¹

III fəslin üçüncü hissəsi siyasi nitqdə əşya və hadisələrin təsvirində istifadə olunan üslubi vasitələrə həsr olunmuşdur. Natiqlərin nitqində üslubi ifadə vasitəsi kimi müqayisədən də geniş istifadə olunur. Müqayisə zamanı əşya və hadisələr eyniləşdirilmir, əksinə üslubi ifadə vasitələrinin köməyi ilə fərqləndirilir. Üslubi ifadə vasitələri arasında perifrəz xüsusi yer tutur. Perifrəz əşya və hadisənin adını söz birləşməsi və ya cümlə formasında ifadə edərək, konkret mənaya sinonim kimi formalaşır. Ulu öndər Heydər Əliyevin 4 iyun 1996-cı ildə Bakıda açılmış “Xəzər neft-qaz-96” adlı III Beynəlxalq sərginin rəsmi açılışına həsr olunmuş mərasimdəki nitqindən bir parçaya nəzər salaq: “Biz iftixar hissi ilə danışıq və bu gün də deməyi lazım bilirəm ki, dünyada ilk dəfə olaraq məhz Azərbaycanda dənizdə neft yataqlarının istismarına başlanmışdır. Bütün bunlar belə deməyə əsas verir ki, Azərbaycan *Odlar yurdu, neft diyarıdır*”²

Perifrəz bəzən metaforik xarakter daşıya bilər : “Azərbaycan muğamı dünya musiqi sənəti xəzinəsi incilərindən biri kimi tərəvətini

¹ <http://president.az/articles/1849/print>

² Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 6-cı kitab, bur. məsul. R.Ə. Mehdiyev, Bakı: Azər nəşr, 1998, s. 210

əsrlərdən bəri qoruyub saxlamışdır. «*Qafqazın konservatoriyası*» adlandırılan Şuşa Azərbaycan musiqi sənəti tarixinə onlarla böyük muğam ustası – xanəndələr, tarzənlər bağışlamışdır. XX yüzillik Azərbaycan musiqisinin çoxəsrli ikinkışafında yeni mərhələ açdı. Cəmi bir neçə onillik ərzində Azərbaycanda avropa zəmininə dayaqlanan yeni musiqi ənənələri, ifaçılıq məktəbi yarandı. 1908-ci ildə «*Şərq musiqisinin patriarxı*» sayılan Üzeyir Hacıbəylinin «Leyli və Məcnun» operası ilə bəstəkarlıq erasının təməli qoyulur. Təkcə Azərbaycanda deyil, bütün, müsəlman şərqində ilk opera olan «Leyli və Məcnun» musiqi aləminə muğam ilə operanın orijinal sintezini təqdim etdi”.¹

Dissertasiyanın III fəslinin dördüncü hissəsi natiqlərin öz nitqlərində inversiyadan və sintaktik əlaqələrdən istifadə etməsindən bəhs edir. Cümlələrin quruluşunda xüsusi söz sırası mövcuddur. Cümlədə düzgün söz sırasının pozulması inversiya adlanır. Natiq inversiyadan istifadə edərək üslubi və intonasiya baxımından öz nitqinin ifadəliliyini artırır.

İnversiya cümlədə müəyyən sözlərin məntiqi vurğu ilə deyilməsinə xidmət edir, mənənin güclənməsi və vurğulanması funksiyasını daşıyır. Bundan əlavə inversiyanın ekspressiv funksiyasını da xüsusi qeyd etmək lazımdır. İnversiya natiqin emosional vəziyyətini auditoriyaya çatdırır. İnversiyanın müxtəlif üslubi funksiyalarını təhlil edərkən qeyd etmək lazımdır ki, adətən cümlədə söz sırasının pozulması ya fikrin məntiqi məzmununu dəyişir, ya da əlavə ekspressiv funksiyaya malik olur. Sintaktik üslubi vasitələrin əsas funksiyalarından biri də müəyyən keyfiyyətin açılmasıdır.

Antiteza əsasən sintaktik konstruksiyaların təzadlı ifadəsi ilə səciyyələnilir. Antiteza – təzad ifadə edən emosional ifadə vasitələrindən biridir. Antiteza ifadənin və ya cümlənin ekspressiv üslubi rəngarəngliyini artırır: “Müasir inkişafın reallığından kənar sivilizasiyalar arası dialoqdan danışmaq, təbii ki, mümkün deyil. Dialoq haqqında danışarkən biz istər-istəməz *inkişaf və gerilik, məşğulluq və işsizlik, təhsil və savadsızlıq* problemlərinə də toxunuruq”.² (Mehriban Əliyeva, “Mədəniyyətlər arası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi” beynəlxalq forumu, 11 iyun 2008-ci il)

Xiazm – paralelliyin bir növüdür. Xiazm yerini dəyişmiş, sintaktik əlaqələrin cümlədə təkrarı deməkdir. Xiazmdan istifadə edən natiq cümlənin konstruksiyasını dəyişir: “Ask not what *your country* can do for you – ask

¹ <http://www.mehriban-aliyeva.org/articles/node/840566>

² <http://azertag.az/xeber>

what you can do for your country".¹ (Inaugural Address, January 20, 1961) (“Ölkənizin sizin üçün nə edə biləcəyini soruşmayın – sizin ölkəniz üçün nə edə biləcəyinizi soruşun”).

Sintaktik əlaqələrin çox yayılmış formalarından biri də təkrarlardır. Təkrar – mətndəki bir cümlənin sonunda gələn sözün digər cümlənin əvvəlində təkrar olunmasıdır. Təkrarların bir növü kimi anaforik təkrarları qeyd etmək lazımdır. Anaforik təkrar natiqlərin nitqinin müəyyən ritmlə səslənməsinə xidmət edir. Cümlədə sözlərin təkrarən səslənməsi fikrin daha sərrast, tam və dəqiq çatdırılmasına kömək edir: “Bu gün, sözün əsl mənasında, Azərbaycan müstəqil siyasət aparır. *Bu siyasət* Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət edir. *Bu siyasət* xoş niyyətli siyasətdir. *Bu siyasət* heç kimə qarşı deyildir. *Bu siyasət* əməkdaşlığı, o cümlədən regional əməkdaşlığı gücləndirən bir siyasətdir”.² (İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının 20-ci ildönümünə həsr olunmuş rəsmi qəbuldan çıxışı)

Dissertasiyanın **Nəticə** hissəsində informasiyanın formalaşması və natiqlərin nitqinin üslubi aspekti ilə bağlı aparılmış tədqiqat aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

1. Natiqlərin nitqi ünsiyyət zamanı dilin bütün leksik ehtiyatlarından məqsədyönlü istifadə etmək bacarığını nümayiş etdirir. Natiqlər öz nitqlərində ünsiyyətin maksimal effektivliyini artıran dil vasitələrini seçməyi bacarmalıdır. Natiqlərin leksikonu öz üslubi rəngarəngliyi ilə seçilir. Nitqlərin janrı bəlağət ustasından – natiqdən xüsusi bədii ifadə vasitələrindən istifadə etməyi tələb edir.

2. Aparılmış təhlil göstərir ki, natiqlərin dilinin zənginliyi inandırıcı nitqin əsas şərtlərindən biridir. Dissertasiyada araşdırılan bəlağət leksikonu Azərbaycan, İngilis və rus dillərinin inkişaf xüsusiyyətləri, nitqlərin janrı və natiqlərin şəxsiyyətinin özünəməxsusluğu ilə səciyyələnir.

3. Dinləyicilərin diqqətini cəlb etməyi bacarmaq, auditoriyanın başa düşəcəyi səviyyədə, inandırıcı və məntiqli danışmaq bəlağətin əsas şərtlərindən biridir. Natiqlərin nitqinin məntiqi nöqtəyi-nəzərdən təhlili sübut edir ki, nitqlərin kompozisiya hissələrində ayrı-ayrı fikirlərin ifadəsi ciddi ardıcılıqla verilməsidir. Dinləyənlərin diqqətini aktivləşdirməyi,

¹<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2056020/JFK-stole-ask-country-speech-old-headmaster.html>

² <http://president.az/mobile/articles/3327>

onu vacib məsələlərə yönəltməyi bacarmaq natiqlərin nitqinin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biridir.

4. Nitqlərin məntiqi aspektdən araşdırılması və natiqlərin söz ehtiyatının təhlili onların dilin zənginliyindən, məntiqi ifadə etmə və mühakimə bacarığından, bədii təsvir vasitələrindən istifadə edərək, dinləyənlərin qəlbinə yol tapa bilmələrindən danışmağa imkan verir. Natiqlərin istifadə etdikləri bədii ifadə vasitələri və fikrin məntiqi baxımdan əsaslandırılması nitqlərin inandırıcı və təsirli olmasına kömək edir. Epitet, metofora, müqayisə, antiteza, qradasiya və s. bədii təsvir vasitələri natiqlərin nitqində bəzən məntiqi arqument kimi işlənir.

Nitqlərdə təhlil olunan üslubi ifadə vasitələrinin aşağıdakı funksiyaları vardır:

1. Nitqə marağı və diqqəti cəlb edir.

2. Nitqin söyləndiyi müddətdə danışanın dinləyicilərlə psixoloji təmasını təmin edir.

3. Natiqin nitqinin predmetinə subyektiv münasibətinin, onun hiss və həyəcanlarının ifadə olunmasına şərait yaradır.

4. Nitqin emosionallığını artırır.

5. Natiq nitqinin başa düşülməsinə və yadda qalmasına kömək edir.

Natiqlərin nitqində çoxsaylı obrazlı ifadə vasitələrinin: epitetlərin, metaforaların, müqayisələrin, perifrazların, metonimiya və hiperbolanın üç dilin əsasında təhlili verilir. Bədii ifadə vasitələri natiqlərin öz nitqlərində qarşıya qoyduqları əsas məqsədə çatmalarına kömək edir. Bəlağətdə istifadə olunan bədii təsvir vasitələri nitqdə emosionallıq yaradır, auditoriya ilə natiq arasındakı təması gücləndirir, natiqin dinləyənlərə hörmət və diqqətini ifadə edir. Natiqin tərəfindən istifadə olunan bəlağət fiqurları aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

1. Dinləyənlərin təfəkkürünün, təsəvvürünün və yaddaşının formalaşmasına, natiqlə auditoriyanın birgə düşünmə bilməsinə şərait yaradır.

2. Dinləyənlərin fikrini istiqamətləndirir, onların öz təfəkkürlərinin köməyi ilə müəyyən nəticələr çıxarmasına kömək edir.

3. Natiq auditoriyanı öz dərk etmə bacarığına inandırmağa, yüksək səviyyəli biliyini nümayiş etdirməyə nail olur.

4. Natiqlərin xüsusi vurğulamaq istədiyi məsələni, nitqin emosional səslənməsini bir daha diqqətə çatdırır.

Bütün bunlar natiqin nitqinin daha yaxşı qavranılması üçün şərait yaradır, onu daha yaddaqalan və inandırıcı edir. Nitqdə bütün təsvir vasitələrinin və üsulların istifadəsi vacibdir. Çünki onlar natiqlərin nitqinin

əsas məfkurəsinə xidmət edir, bu nitqi daha inandırıcı, məzmun baxımından dəqiq və təsirli edir.

Təqdim olunmuş əsər nitq mədəniyyətinin üslubi tərəfdən öyrənilməsinə, natiqlərin şəxsiyyətinin linqvomədəni aspektdə araşdırılmasına, natiqin mükəlliməsində ifadəli məntiqin rolunu izah edən nəzəriyyə – antroposentrik paradiqma, dil və bəlağət nəzəriyyəsinin qohum olmayan üç dilin materialları əsasında müasir tədqiqat metodları tətbiq olunmaqla tədqiqinə həsr olunmuş ilk dissertasiyadır.

Dissertasiyanın əsas məzmunu çap olunmuş aşağıdakı tezis və məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Композиция ораторской речи. ADU, Elmi xəbərlər, Bakı, 2007, № 1, s. 40-42.

2. О некоторых особенностях политической метафоры, как об оптимальном способе пропаганды масс. Dilçiliyin və dillərin tədrisinin aktual problemləri / Beynəlxalq elmi konfransın materialları, 9-10 noyabr 2007, Bakı, s. 294-299.

3. Категория информации и ее роль в построении ораторской речи. ADU, Elmi xəbərlər, Bakı, 2008, № 2, s. 162-166.

4. Риторическая компетенция студентов-филологов, изучающих лингвистические особенности ораторской речи. Orta və ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri Respublika Elmi Konfransının materialları, 30-31 oktyabr 2008, Bakı, s. 150-155.

5. Ораторское искусство как один из видов публицистического стиля. АМЕА, М.Фүзүли adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, Bakı, 2008, № 3, s. 108-113.

6. Лингвокультурологическое исследование личности оратора. Филологические науки. Вопросы теории и практики. // Научно-теоретический и прикладной журнал. № 5 (16) 2012. Тамбов: Изд-во «Грамота», с. 112-115.

7. Информационный аспект речи как важнейший элемент ораторского мастерства. Qafqaz Universiteti. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illiyinə həsr edilmiş Gənc Tədqiqatçıların I Beynəlxalq Elmi Konfransı, 25-26 Aprel 2013-cü il, Bakı, Azərbaycan, s. 560-561.

8. Xarici dillərin tədrisində ritorik vərdişlərin formalaşma problemləri. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illiyinə həsr olunmuş “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” beynəlxalq elmi-

praktiki konfransın materialları 6-7 may “Təhsil işçisi Mətbəəsi” MMC,
Bakı, 2013, s. 264-265

9. Ораторская речь как элемент целостной языковой и культурной системы. Вестник Московского Городского Педагогического Университета. «Филология. Теория языка. Языковое образование», Москва, № 4 (28), 2013, с. 76-80

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИИ И СТИЛИСТИЧЕСКИЙ
АСПЕКТ ОРАТОРСКОЙ РЕЧИ (на материале английского,
азербайджанского и русского языков)**

РЕЗЮМЕ

В диссертации проводится комплексное исследование проблемы формирования информации и стилистического аспекта ораторской речи (на материале Азербайджанского, английского и русского языков). Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении традиционно обосновываются актуальность темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость исследования; даются сведения о предмете, объекте, целях, задачах, методах исследования, об апробации и структуре диссертации.

В первой главе, именуемой “Теоретические принципы исследования ораторской речи” и состоящей из четырех разделов, делаются экскурсы в историю ораторского искусства, выявляются роды и виды ораторской речи. В данной главе также затрагивается проблема ораторского искусства, как элемента целостной языковой системы, анализируется лингвокультурологический аспект личности оратора.

Во второй главе, называемой “Информационная структура ораторской речи”, состоящей из четырех разделов, анализируется категория информации и ее роль в построении ораторской речи, композиция ораторской речи, лингвостилистические особенности родов и видов речей.

Третья глава диссертации, “Синтаксическая структура ораторской речи” также состоящая из четырех разделов, посвящена роли инверсии и использованию стилистических приемов и средств выразительности в речах политиков-ораторов.

В заключении обобщаются основные результаты и выводы исследования.

**THE FORMATION OF INFORMATION AND THE STYLISTIC
ASPECT OF ORATORY SPEECH
(on the basis of English, Azerbaijani and Russian languages)**

SUMMARY

The present thesis deals with the investigation of information formation and the stylistic aspect of oratory speech on the basis of English, Azerbaijani and Russian languages.

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and a list of references.

The introduction states the actuality of the theme, its scientific novelty, theoretical and practical significance, presents the goals and objectives of the research, its object and subject, used methods and structure of the dissertation.

The first chapter consists of four sub-chapters and is called “Theoretical principles of oratory speech investigation”. It analyzes historical background of oratory, theoretical principles of investigation of oratory, kinds of oratory speech, lingvocultural analysis of orator personality and anthropocentric paradigm.

The second chapter, consisting of four sub-chapters and called “Informative structure of oratory speech”, investigates the category of information, means of increasing informative sides of speech, composition of speech, lingvostylistic peculiarities of kinds of speech.

The third chapter also consisting of four sub-chapters is called “Syntactical structure of oratory speech”. This chapter considers the role of inversion and the use of lexical and syntactical expressive means and stylistic devices in the speeches of politicians.

The conclusion contains deductions from all the dissertation work.

Kağız formatı: 60/84 16/1
Sayı: 100 nüsxə

AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur

